

TÜRKMEN ŞECERESİNİN YENİ BİR NÜSHASI: “ŞECERETÜ’T-TÜRKMÂNİYE”*

Yazan: Beğmırat VEYİSOV
Aktaran: Dr. Yakup SARIKAYA**

Atalarımız “Aklın yeterse aklını izle, aklın yetmiyorsa atasözünü izle.” diyerek binlerce atasözünü arkalarında bırakıp gitmişlerdir. Görüp duydukları, bildikleri ve düşündükleri her şeyi üç büyük destanda toplayarak gelecek nesiller bizi bilip buna göre hareket etsinler diye “Oğuzname”yi, “Korkut Ata”yı, “Koroğlu”yu meydana getirmişlerdir. Atalarımızın düşüncelerini bir inci tanesi gibi satırlarına sindiren büyük Mahtumokulu’muz da var. Biz -Oğuzların nesli- kara evi, araba-tekerleği, at-eyeri ile Doğunun ilmini, medeniyetini Batıya ileten, dünya uygarlığına çok büyük katkıda bulunmuş eski halklardan biri olarak Türkmenliğimizle ne kadar övünsek yeridir.

“Kendini bilen âlimdir.” demişlerdir. Dünyayı anlamak için kendini anlamakla işe başlanmalı. Büyük Türkmen şairi Mahtumokulu “Her oğulda altı ataın söyi bar. (Her çocukta altı göbek atanın sebebi var.)” demiştir. Oğullar ise sırasıyla öz babası Hz. Âdem’e, kendisine ad verip kulağına ezan okuyan babasına, bilgi, edep-terbiye öğreten ilim babasına, sünnetleri öğreten babasına, kayınpederine benzemeli, hayırlı evlât olmalı, onlara söz getirmemeye çalışmalıdır.

O hâlde biz atalarımızı çok iyi tanıyor muyuz? Baba ve dedelerimizle gelecek nesiller karşısındaki sorumluluklarımızı, vazifelerimizi iyi biliyor muyuz? Kendini, kimliğini bilmeyen kişinin atalarımızın “tepe kendini dağ sayar” dediği gibi egoistleştiğini, toplumu, oğul-kızını, gelecek nesilleri düşünmeyip sadece kendisi için yaşadığını görüyoruz. Şimdi ki devirde sadece kendini bilmek de yeterli

değil. Medenî bir kişinin sadece atalarını değil bütün Türkmenlerin geçmişini çok iyi bilmesi gerekir.

Uzun ve sıkıntılı asırlardan sonra bağımsızlığına kavuşan vatanımızda, atalarımızın manevî mirasını öğrenmeye olan iştiağın, ilmi teşneliğin ve millî uyanışın gün geçtikçe arttığı günümüzde, halkımızın tarihini öğrenmek ve çocuklarımıza öğretmek, onları hayırlı nesiller olarak yetiştirmek, hepimizin hem mukaddes hem de en zarûrî vazifesidir.

Atalarımız halkımızın geçmişini, Hz. Âdem devrinden bu yana süregelen tarihini kocaman bir ağaçla simgelemişlerdir. “Türkmen Şeceresi” diye simgelendirilen bu mukaddes ağacın kökünü, dibini, dallarını bir bir beyan eden “Oğuzname”leri meydana getirmişlerdir. Bunların birkaçı ağızdan ağıza doluşarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Toplum için eserler bırakan, nesillerinin tarihini çok eski devirlerde taşların üstüne yazan bu en eski medeniyete sahip halkın soy kütüğü dünya âlimlerinin dikkatini hep çeke gelmiştir. Ebu Reyhan Biruni’nin (973-1050), Mahmut Kaşgârî’nin (11. asır), Reşideddin’in (14. asır), Yazıcıoğlu’nun, Sahr Baba’nın (16. asır)... eserlerinde Oğuz-Türkmen tarihi dünya tarihinin ayrılmaz bir parçası olarak ayrıntılı bir şekilde yer almıştır.

Türkmen şeceresi hakkındaki tarihî bilgileri ve halk içinde yaygın olarak söylenen Oğuznameleri toplama işinde özellikle Ebulgazi’nin (17. asır) hizmeti büyüktür. Yirmi yıl, sınırları geniş Harezmi devletini yöneten Hive Hanı Ebulgazi, han olarak değil de Oğuznameleri, Farsça, Arapça ve Türkçe yazılmış

* Makale, Türkmenistan-Aşgabat’ta yayımlanan “Garagum Dergisi”nden alınmıştır. (Beğmırat VEYİSOV, “Türkmen Şeceresinin Tâaze Nusşası”, Garagum Jurnalı, Sayı: 7 -Temmuz-, sayfa: 128-135, Aşgabat 1997).

** Kırıkkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Görevlisi

Türkmen şecerelerini inceleyerek Türkmenlerden çıkan padişahların, hanların, sultanların tarihini çok iyi öğrenmiş ve bunları derleyip karşılaştırarak bir kitapta toplamış büyük âlim olarak tarihte yerini almıştır. Onun yalnız Oğuz-Türkmen tarihiyle ilgili “Şecere-i Terâkime” adlı eserinde, Oğuz Kağan’dan Hz. Muhammed zamanına, oradan Selçuklular’a ve Cengiz Han devrine, Cengiz Han devrinden 17. asra kadar ki Oğuz-Türkmenlerin binlerce yıllık geçmişinden bahsediliyor. Âlim eserde, Türkmen şeceresindeki edebî ve tarihî bilgilerin bağlantısı hakkında kendi görüşlerini de dile getiriyor.

C.P. Tolstov “Şecere-i Terâkime”yi sadece Türkmenlerin son devirleri için değil çok eski tarihi için de çok önemli bir belge kabul ediyor. V.V. Bartold Türkmenlerle ilgili özel olarak yazılan bu tarihî eserin diğer Türk boylarının hiç birinde olmadığını vurgulayarak ona büyük kıymet veriyor. Eseri Rusça’ya tercüme ederek ilim âleminde tanınmasını sağlayan A.N. Kononov (A.N. Kononov. Rodoslovnaya Türkmen. M. –L. 1958), Ebulgazi’nin sadece Türkmen tarihini değil, Türkmenler arasında anlatılan halk rivayetlerini, boyların nesil beyanlarını, bu arada Oğuzların efsanevi atası Korkut Ata’nın adıyla ilgili destanları da çok iyi bilen bir âlim olduğunu vurgulamaktadır. Türkmen boylarının tarihiyle ilgili önemli araştırmalar yapmış G.İ. Karpov’un, S. Ağacanova’nın, A. Şıkiyev’in, S. Ataniyazov’un eserlerinde de Ebulgazi’nin bu eserinin ilmi bakımdan taşıdığı değere gereken önem verilmektedir.

Ebulgazi’nin ilim dünyasında çok değer verilen Şecere-i Terâkime adlı eseri, ne yazık ki Türkmenistan’da ilk kez 1992 yılında neşredilip halka sunuldu. Bu muhteşem eseri basıma hazırlayan, geniş bir söz başı yazan ve hakikî sahipleri olan Türkmen okuyucularının dikkatine sunup çok önemli bir iş başaran R. Recebov’un, Şecere-i Terâkime’nin Türkmen tarihini ve Türkmen edebiyatını öğrenenler için iki yönden de son derece büyük ilmi öneme sahip olduğunu vurgulaması çok yerindedir.

Türkmen edebiyatında Oğuz, Korkut Ata, Köroğlu tiplerini ve bunlarla ilgili tarihi

gerçekleri ayrıntılı bir şekilde araştıran A. Bekmiradov, Oğuznamelerdeki ve Türkmen şecerelerindeki tarihî hakikatleri ve bunların sanatsal ifadesi olan edebî kahramanlarla münasebetini açıklamakta bu eserin kıymetli bir kaynak olduğunu ortaya koymuştur.

Türkmen etnotoponimleriyle özel olarak ilgilenen S. Ataniyazov, “Şecere, Türkmenlerin Nesil Darağı” (Aşkabat, 1994) adlı kitabında Ebulgazi’nin bu eserin dil bakımından da büyük öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Âlim, halkın türeyişini, en erken devirlerde kullandığı kelimelerini, dilini, ekonomik şartlarını, ilişkide buldukları milletleri; yaptıkları işlerini vb. öğrenmek için etnonimleri kıymetli bir kaynak sayıyor. Çünkü bunlar birkaç asır, hatta binlerce yıl geçse bile dilin eski kelimelerini sağlam bir şekilde günümüze taşırlar. S. Ataniyazov, “Bu nedenle âlimler, boy adlarını önemi nedeniyle eski yazılı âbideler hükmünde kabul ediyor ve bunların incelenmesine büyük önem veriyorlar.” demektedir. Sadece kelimelerdeki değişimleri açıklamak için değil, aynı zamanda edebî dilimizin oluşumunu takip etmek için de, Ebulgazi’nin “Şecere-i Terâkime” adlı eseri çok değerlidir.

R. Recebov, bu eseri Türkmenistan İlimler Akademisinin el yazmaları bölümündeki 425 nolu el yazmaya göre neşre hazırladığını, fakat 1845, 3436, 2040, 3932 nolu el yazmalardan da faydalandığını söylemektedir.

Halk eksilmez bir hazinedir. 1995 yılının başında Mahtumkulu Türkmen Devlet Üniversitesinde Tarih Bölümü doçenti Serdar İbragimova Türkmen şeceresinin yeni nüshasını inceleme fırsatı buldu. “ŞECERETÜT-TÜRKMÂNİYE” adlı bu el yazma eser, Osman İşan Öztürkmengalalı’nın öğrencisi Hedayberdi Mâtşerip adlı oğluna hediye edilen nüshadır.

El yazması eser, siyah mürekkeple, eski Türkmen yazısıyla ve çok güzel bir stille kâğıdın iki yüzü de kullanılarak yazılmıştır. Eserin sonunda şöyle bir yazı vardır:

Temmetül-kitabu bi-avni’l-Meliki’l-Vehhab
(Allah’ın yardımıyla kitap tamam oldu.)
1319 (Milâdi 1901/1902)

Her ki haned dua-ı şamg darem
Zi an-ki men bende-i günahkarem

(Ben bir günahkâr kul olsam da, okuyanlardan bana dua etmelerini istiyorum.)

Şod be-tevfik-i Huda-yı layinem

İn kitabet rûz-i çeharşenbe tamam.

(Devamlı bizi koruyup gözeten Allah'ın yardımıyla bu kitabı yazma işi Çarşamba günü tamam oldu.)

Tamam yaft in nusha-i şerif ki musamma "ŞECERETÜ'T-TÜRKMÂNİYE" est, dervelayat-i raiyet-i Çaharcuy ez-cemaat-ı Bekavul est, der-gurra-i şehri-i muharrem el-haram, sene-i an mezkur mektub der sedr est, be-dest-i fakir u hakir ez-Kıtmır Molla Muhammet Gurban veled-i Molla Muhammetdurdı Ersarke, Türkmeni Lebabi Kıtnamı est, müvezza Liñ-liñ, ez taife-i Söyünçacı ve Harun est.

(Bu şerif "ŞECERETÜ'T-TÜRKMÂNİYE" adlı nüsha Çarçev vilâyetinde yerleşik Bekevül cemaatinden olan, mukaddes muharrem ayının başında yukarıdaki yazıda anılan yılda Kıtmırîlî âciz ve garip Molla Muhammetdurdı'nın oğlu Molla Muhammetgurban Ersarın, Lebaplı Kıtnamalı Türkmenin eliyle yazıldı. Ve o Liñ-liñ adlı yerden Söyünçacı ve Harun tayfasından.)

Allahumme ağfir liketebihî ve valideyhi ve asatizihî ve limen nazara fihi be hürmeti'n-nebi el-arabi ve alihi el-emced.

(Allah'ım, bunu yazana, onun anne-babasına, üstatlarına ve bunu okuyana, Arap peygamber (Hz. Muhammed)'in ve onun şöretli ümmetinin hakkı için acı.)

Ve alihil-emced sene 1319 temmet tamam şod

(1319 yılında bu yazma tamamlandı.)

Öyle ise, bu yeni bulunan nüsha, Gara-bekevüllü Muhammetdurdı Molla'nın oğlu Muhammetgurban'ın "Şeceretü't-Türkmâniye" adlı kitabı, Ebulgazi'nin "Şecere-i Terâkime" adlı eserinin bir kopyası mıdır, yoksa bunlar ayrı ayrı eserler midir?

Eserlerin ikisinin de mazmunu aynı. Türkmenlerin ilk nesli sayılan Oğuz Han'dan sonraki tarihimize rivayetler, hikâyeler şeklinde beyan ediliyor. Bu iki eserin metinlerinin

arasında benzerliklerin yanında farklılıklar da var. Bazı cümlelerin kelime kelime aynı olduğu görülüyor. Ancak son nüshada bazı cümleler genişletilmiş, kelimeler yer değiştirmiş ve bazı bölümler çıkarılmıştır. Metinde yeni bilgilerle zenginleştirilen, eski bilgilere eklemelerin yapıldığı yerler de var. Yer ve şahıs adlarıyla bazı tarih farklılıklarına da rastlanıyor.

Ebulgazi'nin "Şecere-i Terâkime"sine, Allah'a, son peygambere, onun yâranlarına ve çocuklarına övgüden sonra, Cengiz Han'ın evlâdı Arapmuhammet Han Ürgenci'nin oğlu Ebulgazi'nin 1051 yılında Harezme'de babasının tahtına geçmesi ile ilgili malûmat verilerek başlanıyor. Şeceretü't-Türkmâniye adlı eserin başlangıcı ise biraz değişikdir:

"Hamd sabetdir Alla tağala için. Sıpatı Alla tağalanın şoldur ki terbiyet etgücüdür on sekiz mün alemi. Âlem üç kısımdur – altı mün hayvanat, altı mün nebatat, altı mün cemaat. Salavat ve salam, yağmı rehmet-i huda nazıl bolsun resulına. Şol Hudayın (resulimñ) nam-ı şerifleri Muhammet turur ve yene rehmeti Huda nazıl bolsun övladına ve eshabına şol Muhammetniñ ve cemiğlarına şolarıñ.

Emma hamd-ı Hudadan ve durud-ı Muhammet Mustafa aleyh as-salavat ve as-salamdan soñ bu kitapnı aytmakğa meşgul bolduk."

Bu el yazması eserde nedense Ebulgazi'nin Cengiz evlâdı Arapmuhammet Han Ürgenci'nin oğlu olduğu gerçeği gösterilmemektedir. Fakat el yazmaların ikisinde de Türkmen şeceresinin yazılış tarihi ve sebebi benzer bir şekilde açıklanıyor:

... Türkmenleriñ mollaları ve şıhları bizniñ yağşı tarıh bilermizni eşidip tururlar. Takı bir gün barçası gelip arz kıldılar. "Bizniñ içimizde Oğuznama köp turur. Emma yağşısı yok turur, barçası galat turur, bir birine muvapık ermes, her kaysısı bir türlü turur, rast ve ığtbar kılğudek tarıh bolsa yağşı turur erdi" diydiler. Arzlarıñ kabul eylap, bu sözge meşgul bolduk. Anıñ için bu kitap ayılğandan (nedense "yazılğandan" değil. B.V.) on yedi yıl ilgeri barça Türkmenler bizniñ birlen yağı bolup erdiler, ol sebâpden bizler anı köp

çapduk... Bes, niçe mün kişiler meniñ bu sözni aytmağuma köntüleri hoşnut bola turur. Huday tağaladan umudımız köp turur kim munuñ soğabı ol katlı-aame günäh bolgan bolsa, oña galıp gelgey ve takı bizniñ ruhimızga patıha okugay diyip bu kitapga rocuğ kılıp (yönelip) “Şecere-i Türkmaniye” (eserin sonunda “Şeceretü’t-Türkmâniye” denmektedir. B.V.) at goyduk... Barça biliñler kim bizden burun Türki tarih ayrganlar Arabî lugatlar hemrah kılıp turur ve Farsî hem goşup tururlar ve Türki hem cemğ kılıp tururlar, hiç kaysısın kabul kılmaduk. Anıñ üçin kim bu kitapnı okugacı ve tinlegücü, elbetde, Türki bolgusu turur. Türklerge Türkâna aytmak gerek, ta olarıñ barçası pähim eylegeyler...

Metinlerdeki benzerlikler ve bazı farklılıklar, bu eserlerin ikisinin de Türkmen şeceresinin değişik devirlerde başka başka kişiler tarafından söylenen varyantları olabileceğini hissettirmektedir. Bunların birbirine ve orijinaline ne derece denk olduğunu ve bunlara sonradan eklenenleri açıklamak ise gelecekteki araştırmacıların işidir. Yakın gelecekte, Türkmen şecerelerinin elimize ulaşan nüshalarının neşredilip, ilmi metotlarla karşılaştırılarak ortaya konacağına inancımız tamdır.

Garabekevül nüshası Ebulgazi'nin “Şecere”si ile karşılaştırıldığında dil bakımından bazı farklılıklar gösterir. Bu eserin diline Ebulgazi'nin “Şecere-i Terâkime”, “Şecere-i Türk” adlı eserlerinde de, şimdiki Türkmencede de rastlanamaz. Fonetik bakımdan Garabekevül nüshasında on altı ünlü vardır ve bu ünlülerin kelimelerde kalınlık-incelik uyumu tam olarak korunmuştur. Kelime başında sedalı ünsüzlerin kullanılması sedasız ünsüzlere göre daha yaygındır. Kelimelerin kaynaklarına bakıldığında, Oğuzca kelimelerin Kıpçakça ve Karlukça kelimelere göre fazla olduğu görülmektedir. Fonetik ve leksik bakımdan bu nüshanın dili şimdiki Türkmen diline hayli yakınlaştırılmıştır. Bu, elbette, eserin 19. asırda yazılması ve yazanın Ersarı olmasıyla yakından bağlantılıdır.

Türkmen Şeceresinin Garabekevül nüshasını dil bakımından, sözün tam manasıyla eski Türkmen diline ait yazılı bir eser saymak

yerinde olur. Eski Türkmen edebî dili, bilimsel eserlerde “Orta Asya edebî dili”, “Çağatay edebî dili”, “Kitabî edebî dil” gibi çeşitli adlarla adlandırılan dilin devamı olmakla birlikte, Orhun abidelerinin dilinden ve Uygur edebî dilinin yazı geleneğinden de bazı özellikler taşıyor. Bunu eserden alınan bir cümlede de görmek mümkündür:

... Türkmenlerin mollaları ve şıhları bizniñ yağşı tarih bilermizni eşitip tururlar. Takı bir gün bir barçası gelip arz kıldılar: “Bizniñ içimizde Oğuznama köpturur. Emma yağşısı yok turur, barçası galat turur, birbirine muvaşık ermes. Her kaysısı bir türlük turur, rast ve ığtıbar kılğudek tarih bolsa yağşı bolur erdi” diydiler.

Yukarıda görüldüğü gibi, morfoloji ve sentaks yönlerinden Garabekevül nüshasının dili, Rabguzî'nin “Kısâsü'l-Enbiyâ”, Salar Babâ'nın “Oğuzname”, Vepâyî'nin “Revânâku'l-İslâm”, Abdîsetdar Kazî'nin “Ceñname” adlı eserlerinin dilinden çok farklı değildir. Nüshanın dili anılan yazılı eserlerle birlikte Eski Türkmen edebî dilinin özelliklerini inceleyecek araştırmacılar için kıymetli bir kaynak olabilir.

Bu yeni nüshada Türkmen edebiyatının tarihiyle ilgili de değerli malzemeler vardır. Eserde eski Türkmen şairi Korkut Ata'nın Türkmenlerin Bayat (Ebulgazi'de: “Kayı”) boyundan olduğu, 295 yıl yaşadığı söyleniyor ve onun Salur Kazan'ı öven yedi bentlik bir şiiri yer alıyor. Bu şiir Ebulgazi'nin “Şecere”sinde de var. Bu şiirin son nüshadaki metninde bazı beyitler ve kelimeler Ebulgazi'dekinden farklıdır:

Eşitiñler unkert taşnı yuğalatdı. (Ebulgazi'de: Gazgurt dağdan öner taşnı yuğalatdı.)

Gök asmandan inip geldi **ajdar** (Ebulgazi'de: **tennin**) yılan.

Adamlarnı (Ebulgazi'de: **her adamnı**) yutar erdi görgezen zaman.

Salur Gazan başın kesdi **bermey** (Ebulgazi'de: **betmäy**) aman.

Bağzılarga orun berdi **sağ-solı** (Ebulgazi'de: **sağı-sollı**)...

Birge boldı kamu biliñ özi-yolı.

(Ebulgazi'de: **Bizge böldi kamug** biliñ, **diñli orni**.)

Sabah (Ebulgazi'de: **seyyah**) Gorkut öler bolduñ imdi bilgil...

Ebulgazi'nin "Şecere"sinde Salur boyuna mensup, 12. asırda yaşamış başka bir şairin, Ügürçik Alp'in dört bentlik şiiri de veriliyor. Ama yeni nüshada bu şiir yer almamaktadır. Sadece "Salur ili ve Ügürçik Alpnın ataları ve inileriniñ ve oğlanlarının zikri" adlı bölümde şair, Oğuz Han ile Ügürçik Alp arasında yaşamış on altı kuşak hakkında etraflıca bilgi vermiştir. Türkmen şeceresinin Garabekevül nüshasında Ügürçik Alp'in on altı kuşak gerisinin ayrıntılı olarak izlenmesi Ersarıların doğrudan doğruya Ügürçik Alp'in nesilleri olduğunu vurgulamak maksadıyla yapılmış olsa gerektir. Çünkü bu nüshada Ersarı soylarının bilinen ilk kişisi kabul edilen Ersarı Bay'ın Ügürçik'e kadar giden soyu ve onun oğullarının ve torunlarının şeceresi hatta Ersarılarla birlikte yaşayan diğer halkların tarihi de, Ebulgazi'dekine bakarak çok geniş bir şekilde verilmektedir.

Bu nüshada Ügürçik'in atalarının adlarında Reşideddin'in verdiği bilgilerle uyumsuzluklar vardır:

Yeni nüshada:

Oğuz Han
Tağ Han
Salur
Teymür
Esar
Arz
Enkiş
Salur Gazan Alp
Ot Gözli Uveys
Hit Gazı
Süleyman Gazı
Inal Gazı
Gelal Gazı
Burcı Gazı
Senam Gazı
Karaç
Garagazi
Ügürçik

Reşideddin'de:

Oğuz
Tağ Han
Salur
Temür
Ata
Ender
Enkeş
Gazan Alp
Ot Gözli Ors
Haydar Gazı
Süleyman Gazı
Inal Gazı
Gulal Gazı
Börüçi Gazı
Sanam Gazı
Garaç
Garagazi Beğ
Ükerçik

Türkmen şeceresinin Garabekevül nüshası, Ersarı Bay'ın babası meselesinde de Ebulgazi'nin "Şecere"sinden ayrılır:

Garabekevül Nüshası'nda:

Garagazi Beğ
Ügürçik (Oğurçık)
Berdi
Gulumhacı
Ersarı Bay

Ebulgazi'de:

Garagazi Beğ
Öğürçik
Berdi
Gulhacı
Ersarı Bay

Garabekevül nüshasına göre Garagazi Bey'in dört oğlu vardır: 1.Üğürçik. 2.Suvarçık. 3.Doduk. 4.Gabacık.

Üğürçik'in üç tane ikiz oğlu olur: 1.Berdi ve Buğa. 2.Diñli ve Yayçı (Reşideddin'de Yeñli ve Yabıca). 3.Ovsar ve Kaysar.

Berdi'nin iki oğlu olmuştur: 1.Gulumhacı (Ebulgazi'de: Gulmıhacı). 2.Gulhacı. Bu nüshada Ersarıların nesilbaşı Ersarı Bay Gulhacı'nın değil Gulumhacı'nın oğludur.

Ersarı Bay'ın üç oğlu olmuştur: 1.Inal Gazı. 2.Zeynel Gazı. 3.Mustapa Gazı.

Inal Gazı'nın iki oğlu var: 1.Töre. 2.Sokmak.

Töre'nin iki oğlu var: 1.Lamma (Ebulgazi'de: Lemme) (Leyne). 2.Çahaşangu.

Sokmak'ın nesli belli değil.

Zeynel Gazı'nın da iki oğlu var. 1.Gara. 2.Bekevül (Ebulgazi'de: Garabekevül.)

Mustapa Gazı'nın dört oğlu olmuştur: 1.Ah. 2.Eski. 3.Aytoğdı. 4.Güntoğdı (Ebulgazi'de iki oğlu var: 1.Uluğdepe. 2.Küneş.).

Bu nüshada Mustapa Gazı'nın her oğlundan olan torunlarının da tarihi ayrıntılı olarak veriliyor. Ebulgazi'de ise bu bilgiler yok.

Garabekevül nüshasında Ersarı Bay ve kızı Mamabike hakkında verilen bilgiler de Ebulgazi'nin şeceresinden farklıdır:

Salur ilinde Ersarı Bay diyen bir kişi bar erdi. Abulhan (şimdi Balkan) dağında oturup, uzak ömür tapgan ve musulmançılığa sa'yı ve kuşuş (can çeken ve çalışın) köp kılaturgan kişi erdi. Bu sözümiñ delili bu turur kim ol zamanda Ürgenç'de bir eziz kişi bar erdi Şeyh Şeref atlıg (Ebulgazi'de Şeyh Şark). Şeyhlik mesnedide olturgan bu bir yahşı ulama kişi erdi. Ersarı Bay barın şeyhi mezkurga kırk tıve nıyaz berip, anıyabet (temiz yürekten) kılıp, iltimas yüzünden arz kıldı kim "Biz halk Türk tururmız, Arap kitaplarını okıp, mağnısını tiyip, amal kılmak müş-

kil turur. Eger Arabı meselelerini Türki terci-me kılıp enayat kılmanız erdi, soğapga şarik bolur erdiñiz.” Erse Şeyh Şeref takı mesele-yi dinini Türki tercime kılıp, bir kitap tesnif etip “Mağmı al-Muridat” (Ebulgazi’de “Mu’in-ül Mürid”) at goyup Ersarı Bayga berdi...

Emma imdi ol vağtda Eyran patışahı Horasanı Koma Beg (Ebulgazi’de Gama Beg) diyenge berip erdi. Ol Horasan kelgenden soñ eşitdi kim Abulhanda Ersarı Bay diygeniñ Mamabike atlıg bir yahşı gızı bar ermiş diyip kişi iberip mal berip tiletdi. Ersarı Bay kabul kılmağı. Koma Beg özi barmaknı ıhtı-yar etdi. Koma Beg barçasın bilgenden soñ köp çirik birlen barıp, Abulhanda Dadker diy-gen gudukda Ersarı Baynı şehit etip, ilin çap-pıp, Mamabikeni alıp barıp, köp yıllar sakla-dı, gol yetgüre bilmedi. Eger gol yetgüreyin diyse, goli gurudı ve ayağı şel boldı. Andan gorkup gol uzata bilmedi.

... Ersarı Baynıñ özleri hem bişek veli erdi ve pirleri köp güyçlik pir erdiler. Ol se-bâpden Huday tebarek ve tağala Mamabikeni öz penahında sakladı (Ebulgazi’de: Gama Beg Mamabike’yi nikâhlayıp alır fakat çocuğu ol-madığı için geri iade edip dönüyor.) Ersarı Bay hem şehit boldular, üç oğul-gazı (savaşçı, batur) galdılar. Oşol arada elkıssa, Koma Beg Mamabikeni saklay bilmey garındaşlarıga ki-şi iberdi. “Mamabikeni alıp kitegörsünler” di-yip habar iberdi...

... Koma Beg bul bargan adamlardan Mamabikani berip ve köp mallar hem berip, takı yene bir öyli gul hem berip iberdi. Ol gul-nıñ dört oğlı, iki gızı bar erdi. Ulug oğlının atı Hızır Çora, ikincisi Alı Çora, üçüncüsü İb Beg (Ebulgazi’de: İki Beg), dördüncüsü Kaşa Çora.

Nüşhada Mamabike ile gönderilen köle-nin çocuklarından olup daha sonra Türkmen halkına katılan boylar hakkında da geniş ola-rak bilgi veriliyor. Ersarılar ile bağlantılı olayların beyanı, “Türkmence soñ goşulan il-leriñ zikri” bölümünde de ayrıntılı olarak an-latılıyor.

Bütün bunlar, Türkmen şeceresinin Ga-rabekevül nüshasına, kaybolan “Ersarname” adlı eserin malzemesinin de dahil edildiğini göstermektedir.

Türkmen halkı hakkındaki tarihî ger-çeklerin sanatlı ifadesi olan Türkmen edebi-yatının birçok meselesini açıklamak için Türkmen şeceresi büyüğü bir anahtar ola-rak önümüzde durmaktadır. Edebiyatçılar Üğürçik’e (Oğurçuk’a) Türkmenlerin Köroğ-lu’sunun prototipi olarak bakarlar. Tarihçiler ise, Balkan civarlarında 13-14. asırlar arasın-da yaşamış, Türkmenler arasında bilgi ve dü-şünce yayan ve halkın ar-namusu için savaşı meydanında kafasına ok saplamıp bir omuzu-nu kılıç götüren Ersarı Bay’ın gerçek babası olarak düşünüyorlar. “Göroğlı” destanındaki “Akıl-huşun bâda berme, Gamgın könlün şa-da berme, Gızgardaşıñ yâda berme, düyp ba-baña ar getirer” diyen öğüdü ve “Akpamık” masalındaki “Yek yağırnıñ yeğeni men (Tek sırtın yeğeniyim)” ifadesi de Ersarı Bay hak-kında söylenmiş benziyor.

Türkmen şeceresinde Üğürçik’in ata-larına ve torunlarına özellikle dikkat çekilme-sinin bize göre bazı sebepleri vardır. R. Rece-bov Ebulgazi’nin şeceresine yazdığı ön sözde Oğuz Han ile Inal Yavı Han arasında Oğuz devletine hanlık eden, fakat Oğuznamelerin hiç birinde anılmayan Oğuz Hanlarının –Bu-min Kağan’ın (552), Muhan Kağan’ın, Tobo Kağan’ın, Kudulı (Kutlug, İltöriş) Kağan’ın (682), Kapagan Kağan’ın (691-716), Mogilyan (Bilge) Kağan’ın (716-734), Ozmış Kağan’ın, Moyın Çor Kağan’ın (745) - adlarını ilk kez ilim âlemine sunmuştur. Yazar Muhan Ka-ğan’ın hanlığı devrinde (553-572) Türk Ka-ğanlığının sınırlarının Büyük Okyanus’tan Hazar Denizi’ne kadar genişlediğini, Tobo Ka-ğan devrinde ise Doğu ve Batı Kağanlığına bölünmüş olduğunu belirtiyor. Orhun Abide-lerindeki gerçeklere dayanan âlim, bu Türk kağanlıklarını yöneten hanların Oğuz neslin-den olduğunu ispat ediyor. Şeydayı’nın “Türk-men Ahvalı” adlı şiirinin,

“Bir sallacak dokuz oğlan,
Müñdi, düşdi, geçdi dövrän,
Köne dünyâ soñı veyran,
Çına meñzer mekri-alı”

mısralarında da eski Türk kağanlığının sınırları içinde yer alan ve Orhun Yazıtları’nda da belirtilen bu dokuz Oğuz ilinden bahsediliyor.

R. Recebov, tahminen 679 yılında kağanlık tahtına çıkan Inal Yavı Han'ın Batı Türk Kağanlığı'nın yani Oğuz-Türkmen devletinin ilk kağanı olduğu neticesinin çıkarılabileceğini söylüyor. Ebulgazi'nin "Şecere"sinde Türkmen devletinin sadece Merv ve Yenikent'teki iki merkezi hakkında bilgi verilmesine karşın Oğuz devletinin iki değil de üç merkezinin olduğuna, bu üçüncünün Ötüken'de (Kuzey Moğolistan'da) olduğuna âlimlerin dikkatini çekiyor. Mahtumkulu "Beyik dağın başındaki üç ağaç, Düybi bir bolmasa, çatıp bolmayır" demekle bu üç merkezi mi haber verdi? Yoksa, geçmişte Oğuz-Türkmen devletinin kağanları olan Oğuz Han'ı, Inal Yavı Han'ı, Üğürçik'i mi bildirdi? Ne olursa olsun, Türkmen şecerelerinde özellikle dikkat çekilen Üğürçik'in Türkmen tarihinin eski Oğuz, Oğuz-Türkmen ve Selçuklulardan sonraki üç devrini birleştiren bir halka olduğuna yürekten inanıyoruz.

Türkmen şeceresinin Garabekevül nüshası, Oğuz-Türkmen halkının eski ve orta devirlerdeki tarihiyle ilişkili bazı gerçekleri ortaya çıkarmamıza yardım edebilir. Oğuznamelerde, Türkmen şecerelerinde Oğuz Han, bundan 4500-5000 veya 6000 yıla yakın önce yaşadığıyla ilgili bazı değişik tarihler veriliyor. Bu eserlerde, Oğuz Han'dan sonra Oğuz-Türkmen ilinde hükümdarlık edenlerin adlarında da, yıllarında da birlik yoktur. Meselâ Ebulgazi, Oğuz Han'dan sonra büyük oğlu Gün Han, sonra Gün Han'ın büyük oğlu Kayı Han, ondan sonra da Kayı Han'ın büyük oğlu Diyp Bakuy (bazı Oğuznamelerde: Yavku, Cavgu. Bu isim, Batı Kağanlığında "il ağası, ilbaşı" manasında kullanılmıştır), sonra onun oğlu Guzi Yavı Han kağan oldu diye yazar. Mirhand, "Oğuz Han'dan sonra onun büyük oğulları Gün Han, Ay Han, Yıldız Han, sonra onun küçük kardeşi Deniz Han hükümdar oldu." demektedir. Yeni nüshada ise bu konuda Bozok nesillerinin han olup, küçük kardeşlerinin -Üçokların- devamlı ok gibi yayın gerilen tarafına gitmeleri, büyük ağabeylerine hizmet etmeleri, Oğuz Han tarafından vasiyet ediliyor. Nüshada, çocuklarının babalarının bu vasiyetine sınımsız bağlı kaldıkları da vurgulanıyor.

Oğuzların tarihiyle özel olarak ilgilenen N. Ya. Biçurin, V. V. Radloff, N. A. Bernştam

gibi dünyada tanınan müsteşriklerin elde ettikleri neticeleri değerlendiren A. Bekmıradov ise, bundan yaklaşık 2300 yıl önce Çinlileri kendi yurtlarından çıkarıp, Şangay'ın yakınlarında (Harahorin'de, Asyalı tarihçilere göre Garagum'da) mesken tutan Tuman Han'ın oğlu (Asyalı tarihçilere göre Karahan'ın oğlu) Mode Han (Mete Han)'ın Oğuz Han'ın ta kendisi olduğu fikrini öne sürmüştür. Mete Han'ın babasıyla savaşıp kağan olması, ülkesini yirmi dört parçaya bölüp, akrabalarını (6 oğlu ve torunlarını) da mülk sahibi yapması, devlet kuruluş sistemini uzun süre, kararlı bir şekilde korudukları şeklinde Çin kaynaklarında da verilen tarihî bilgilerin Oğuznamelerdeki bilgilerle benzerlik göstermesi okuyucuların dikkatini çekmektedir.

Türkmen şecerelerinde verilen bilgilere göre, Oğuzların eski devirlerden beri yaşadığı toprakları da belli bir ölçüde açıklamak mümkündür. Son nüshada Oğuz-Türkmenlerin doğuda Issık Göl, Almalık; güneyde Sayram, Kazıgurt Dağ, Karacık Dağ; batıda Yanıkent, Garagum; kuzeyde Uludağ (Urtağ), Kiçi Dağ (Kartağ) arasında yaşadıkları belirtilmektedir. Türkmen Köroğlu'sunun "Vatanım" dediği Çar Dağlı Çandibili, Türkmen şeceresindeki Oğuz devletinin serhatları hükmünde anılan bu dört dağ (Kazıgurt Dağ, Karacık Dağı, Urdağ, Karadağ) olmasın?

Türkmen şeceresinin Garabekevül nüshası Ebulgazi'nin kitabındaki bazı belirsizlikleri aydınlatmaya da yardım ediyor. Örnekler şunlardır:

Ürgenç bilen **Merviñ** (Ebulgazi'de: **Mo-ruñ**) arasındaki...

Anların yurtlarınıñ yokarısı **Tuz Gırı** (Ebulgazi'de: **Tuz Garı**)...

İtil bilen Tin suvunuñ arasında olturgan **Türkmenler** (Ebulgazi'de **Gıpcaklar**)...

Muhammet Bahtıyar Han... **yüz müñ** (Ebulgazi'de: **otuz müñ**) pıyada bilen...

Patışahın atı **Erkük** (Ebulgazi'de **Örkük**), **müñ** (Ebulgazi'de: **on müñ**) öylük kelip, mangıt yurtunda olturdu.

Ol çakda **Horasanda** (Ebulgazi'de: **Eyranda**) yahşı patışa yok erdi.

Atası **karı** (Ebulgazi'de: **karı**) bolgandan soñ...

İki oğlu (Ebulgazi'de: **ekiz oğlu**).

Kişisinin **çähresi** (Ebulgazi'de: **çırası**) gara bolur.

Eğer siz **altınız da** (Ebulgazi'de: **aldınızda**) ağızlarınız bir bolsa.

Osman Han **on baş yıl** (Ebulgazi'de: **bâş yıl**) patışalık kılıp...

Garahan ve Garaman begi (Ebulgazi'de: **Gazan Beg ve Gurban Beg**)...

Hanlığını **Garateginge** (Ebulgazi'de: **Guziteginge**) berip...

Ovşar ilinden **Tegrence** (Ebulgazi'de: **Kirence**)...

...**Kerayım** hoca (Ebulgazi'de: **Kirence**)...

Keyumers bilen Apbas oğlanlarının arası **tört mün dört yüz** (Ebulgazi'de: **bâş mün**) yıl turur.

Becene ilinin **Toymap** (Ebulgazi'de: **Toymaduk**) atlıg bir patışahı...

Köp aytsak **yalgan bolgay** (Ebulgazi'de: **yalgan bolmagay**)...

Koma Beğ bergen gulnı (Ebulgazi'de: **Gama Beğ berkän gulnı**)...

Şah Melek (Ebulgazi'de: **Şah Melik**)...
Düney Beğ (Ebulgazi'de: **Yeñli**)...

Bükerincik (Ebulgazi'de: **Büker ve Necik**)...

Abulhan dağında olturgan (Ebulgazi'de: **Abulhan Bağında**)...

Diñli oğlanları **Çayı** (Ebulgazi'de: **Çabı**) halkı turur.

Saltuklar (Ebulgazi'de: **Selcuklar**) Türkmen bolup...

Mervden (Ebulgazi'de: **Mordan**) Abulhangaçı...

Kaygırma (Ebulgazi'de: **Kırma**) geldi...vb.

Türkmen şeceresinin Garabekevül nüshasında Ebulgazi'nin "Şecere"sinden farklı yazılan özel isimlere de rastlanıyor: Ava (Uva, İva), Aymak (Oymak), Bahar (Bihar), Badahşan (Bedehşan), Burcu (Börüçi), Gazmın (Gazneyn), Garaş (Gara Taş), Gelal (Gulal), Dadker (Düker), Diñli (Yeñli), Gulumhacı (Gulmhacı), Kaşmir (Keşmir), Koma Beg (Gama Beg), Kaysar (Kısar), Moğol (Moğul), Mergen (Miran), Mervan (Merdan), Serheñ (Sereñ), Sevar (Suvar), Tibet (Tibbet), Urça (Oğurça), Hocant (Hüçend), Horasan (Hurasan), Hit Gazı (Haydar Gazı), Çayı (Çabı), Şirvan (Şiran)...vb.

Halkımızın bağımsızlığına kavuşup yeneden uyanışa geçtiği bu günlerde, atalarımızdan kalan manevî mirası öğrenme hevesinin gün geçtikçe artmasından ve eski Türkmen yazısını öğrenmek isteyenlerin giderek çoğalmasından büyük mutluluk duyuyoruz.

Bu mükemmel eserin bize kadar ulaşan bütün nüshalarının, yakın gelecekte neşredilip geniş okuyucu kitlesine ulaştırılacağına, nüshaların karşılaştırmalı olarak inceleneceğine ve hepsinin karşılaştırılmasından oluşturulmuş bir ilmi metnin hazırlanacağına inancımız tamdır. Elinizdeki bu çalışmayı, bu önemli işin başlangıcı saymak yerinde olur. Eski Türkmen yazısıyla ilgilenen öğrencilerimize de, kendi başlarına öğrenen okuyucularımıza da yardımcı olmak düşüncesiyle Türkmen şeceresinin Garabekevüllü Muhammetdurdı Molla'nın oğlu Muhammetgurban Molla tarafından yazılan ve "Şeceretü't-Türkmâniye" adını taşıyan bu nüshanın asıl metninin şimdiki yazımıza transkribe edilmiş şeklini dikkatlerinize sunmayı uygun gördük. Türkmen şeceresinin yeni bir nüshasının ilim âlemine tanıtılması sayesinde atalarımızı, yaşadıkları yerleri, ilişkide buldukları milletleri, çeşitli devirlerdeki iktisadî ve kültürel durumları, etnik oluşum sırasında başlarından geçen değişimler hakkındaki bilgilerin daha çok zenginleşeceğine inanıyoruz.

Saygıdeğer okuyucular, bu vesileyle fırsattan yararlanıp, sizin adınıza bu el yazmasını bulup ilim âlemine tanıtarak büyük bir iş başaran tarihçi, Türkmen Devlet Üniversitesi Doçenti Serdar İbragimova'ya, el yazmasını okuyup kiril harflerine çeviren ve Arapça, Farsça metinleri açıklamada gayretini esirgemeyen Türkmen Devlet Üniversitesi Doğu Dilleri Bölümü Müdürü Profesör Ata Sarıyev'e ve eseri geniş okuyucu kitlesine ulaştırmayı üstlenen değerli yayıncımız "Garagum" dergisine, sizin adınıza minnettarlığımızı bildiriyoruz. Atalarımızdan kalan manevî mirası halka ulaştırma yolunda yürüttükleri mukaddes vazifelerinde onlara başarılar diliyoruz.

Aktaranın Notu: Aktardığımız makalenin devamında, Garabekevül Nüshası veya Şeceretü't-Türkmâniye denilen bu yeni nüshanın Türkmen okuyuşuna göre metnin tamamı verilmektedir.